

JANO

MIROSLAV DEMÁK

„Juhasove, bačove,
co po vas ostane?
Po huroch, po lesoch
bučky polamane.”

Az út a falu északi végén hirtelen nyugatra fordult. A mi házunk körülbelül száz méterrel odébb, a település központja felé állt. Úgy további száz méterrel arrébb, csakhogy az utca túlsó szélén, Jano lakott a nővérel. Ő, a férfi, pár évvel fiatalabb volt apámnál, a nővére viszont öregebb volt, mint ő. Vele, a nővérel éppen csak annyira ismertük egymást, hogy találkozásainkkor mondhassuk: „Jó napot”, de Jano úgyszólván a barátom volt. Azért úgyszólván, mert sok-sok év sorakozott fel közöttünk, s mert énbőlőlem hiányzott némi türelem vagy megértés, vagy — hogy egészen pontos legyek — tapasztalat, hogy akár egy icipicit is eltűnődjem a látottak felett.

A kanyaron túl az út északnyugatnak futott tovább. Arra valamerre, ahol kettévágja a Fruška gorát, és átível a Duna fölött. Az országút mindkét szélét fasor szegélyezte. Sudár jegenyefasor. A jegenyék egészen a környező szántóföldek szintje alá nyomták le az utat. Ennek ellenére minden egyes jegenyén át úgy látszott, hogy az országút is valahova nagyon magasra tart. Az utolsó házakon túl, melyek az út jobb szélén s a kanyartól egy kilométernél is messzebbre álltak — négy magányos házról beszélek — terült el a mi szántónk. Körülbelül ugyanazon a helyen kezdődött az új fasor, másfajta jegenyével, melynek sokkal terebélyesebb lombkoronája volt a faluhoz közelebb vonulókénál. Pontosan emlékszem rájuk, mert szemtanúja voltam, mikor később egy szálíg kidöntötték őket. Rontották az útszakasz látási viszonyait.

Ez az országút az általam ismert aszfaltutak egyik legöregebbike. Még a háború előtt építették, s a nép mindjárt mondogatta is, hogy ez az út semmi jót sem ígér. Nem, és joggal nem szerették. Alig pár évvel az út megnyitása után kitört a háború. Idegen egyenruhás csapatok, páncélosok, ágyúk és teherautók nyomultak előre az úton. Eleinte dél, majd négy év múlva észak és nyugat felé. A háború alatt a falu népének nem volt szüksége erre az útra. Az országúton csak azok távoztak, akik nem akartak távozni, s akik nem tudták, hogyan dacoljanak. Akik ezt tudták, azok nem az országúton és nem teherautókon, hanem mezei utakon indultak el a háborúba. Gyalogosan.

A parasztok a háború után sem igen kedvelték ezt az utat. Csak akkor léptek rá, ha az esők fölázatták a mezei utakat, amik az aszfaltot kétfelől teljes hosszában végigkísérték. Az országúttól csak a jegenyefasor meg egy töltések közé szorított sekély csatorna választotta el őket. A lovak a mezei utakon nem veszítették el olyan gyakran a patkóikat, s kevésbé riadoztak az autóktól, amik pár óras időközökben erre vagy arra elzúgtak mellettük.

Olyan kevés autó szaladozott még akkor, hogy Jano, miután pólyába csomagoltak és babakocsiba fektettek, ott szokott engem tologatni az aszfalton, a földünk közelében. Jano már akkor is egész életére rokkant nyomorék volt. Valami szóváltás nyomán verekedésbe bonyolódott egy usztasa fiával, s Janót olyan vadállati módon kicsinálták, hogy csontjai darabokra törtek, izmai szétszakadoztak, és nem sikerült rendbe hozni a testét. Egy gerincsérülés okozta Jano furcsa járását, melyről a falu minden kölyke már messziről ráismert. Jano hátravetett fejjel járt, s ha lépni akart, előbb magasra kellett emelnie a lábát, s ezért még több baja volt az egyensúlyával.

Mikor még engem tologatott a babakocsiban, mégiscsak jobb volt az állapota, mint azokban az időkben, melyekre már magam is emlékszem. Szüleimnek jól jött, hogy Jano, aki egyébként minden más munkára alkalmatlan volt, törődött velem. Munka, az volt éppen elég, s így anyám is kijárhatott a mezőre.

Születésem után Jano volt az első, aki ellátogatott hozzánk — akkor még nem volt szokás, hogy az anyák kórházban szüljenek. Azt mondta, látni szeretné, hogy az én bal lábamon is négy ujj nőtte ki. Apámnak ugyanis, akinek körülbelül egyéves korában a játszókölykök átgördítettek egy szódástartályt a bal lába kisujján, csak négy ujjja maradt. A gyerek bömbölt, de senki sem

ügyelt rá, a kisebbek nem is voltak képesek rá, hogy észrevegyék, a nagyoknak meg nem jutott még ilyesmire is idejük, úgyhogy csak este vették észre, mikor lehúzták a kicsi zokniját, hogy ott, ahol reggel még egy kisujj volt, már csak egy nagy seb tátong. A seb összeforrt, de még én is emlékszem rá, hogy ott, azon a helyen ma-kacsul hámlott apám bőre. Jano — ki tudja, honnan juthatott eszé-be — azt hitte, hogy az én bal lábamon is csak négy ujj lesz. Gondolom, mekkorát csalódhatott.

Nehéz volna eldönteni, hogy Janót, miután rosszabbra fordult az állapota, akarta-e még a nővérén kívül valaki. Beteg testétől ösztönösen irtóztak az emberek. Olyan dolgokra emlékeztette őket, amikre jó lett volna már nem gondolni, s még ennél is jobban zavarta őket az, hogy Jano szüntelenül kérte tőlük az ivóvizet, amiből számukra az a kellemetlen, de Jano számára szükségszerű dolog jött ki, hogy lépten-nyomon vizelnie kellett. A vizet az emberek még csak adták neki, de remélték, hogy utána mindjárt szedi is a sátorfáját, s úgy érezték, hogy sérelem érte őket, mihelyt valamivel tovább időzött náluk.

Eppen ezért Jano sűrűn elidőzgetett az utcánkban található kút táján. Az első kút olyan volt, amelyből egy óriási kerék megforgatása árán jött fel a víz, később pedig, szinte ugyanarra a helyre, egy mély artézi kutat fúrtak, mely három oldalán is csorgatta a vizet. Mindjárt a kút közelében működött egy bolt, a bolt előtt pedig egyszerű fapad csalogatta a népet. Ezen a padon mindig ott ücsörgött valaki, rendszerint egy-egy üveg sörrel a kezében, készen arra, hogy szóba elegyedjék az arra vetődőkkel. Jano nyaranta a bolt előtt leginkább iskolásgyerekeket talált, akik év végén megbuktak németből vagy matematikából. Németül Jano többet tudott annál, amit az általános iskola követelt, de a matematikát is olyan jól tudta, hogy még a nyolcadikosokat is előkészíthette a javítóvizsgára.

Ez volt szinte egyetlen jövedelemforrása. Igaz, hogy láttam őt elvértve, amint egy tarisznyával, amiben nem lehetett több öt kiló kukoricánál, piacra indult. Később is, hogy az úton már meghonosodtak a teherautók, ilyen tarisznyával szokta leállítani őket, hogy vinnék el őt a szomszéd falu piacára. Nincs még egy ember, akinek ez a dolog kifizetődő lett volna, még akkor sem, ha a szállításért ugyanúgy semmit se fizet, mint Jano. Csak a kifizetődni szónak kizárólag ott van értelme, ahol az időt mérni szokás. Jano

viszont nemcsak hogy nem mérte az időt, de nem is volt időnek birtokában. Úgy látszott, hogy magának az időnek sincsen szüksége Janóra, hogy megkerüli őt, úgy folyik a maga útján. Azt pedig, hogy az idő múlik, Jano csupán abból tudta megállapítani, hogy egyre romlott az állapota. Lassan, de megállíthatatlanul.

Az emberek mégis azt suttozták, hogy Jano meg a nővére minden látszólagos nyomorúsága ellenére is kész jómódban él. Hogy valami kincset birtokolnak, amit az apjuk, egy csipkeárus halmozott volna föl, jóllehet ezt a kincset soha senki nem látta.

A kútnál többször is rajtakaptam Janót valamin, amit akkor iszonyúan sértőnek, csúfnak és teljességgel méltatlannak éreztem minden olyan emberre nézve, akit ismerek. Olyanra nézve, aki szinte a barátom. Láttam, hogyan abajgatja a lányokat, talán a fiatalasszonyokat is, de elsősorban a lányokat, akik majdnem kislányok voltak még. Minden erőmet összeszedtem, hogy ne lássak, ne halljak semmit, de lesütött szemmel is láttam, hogy egyikük-másikuk után szaladni próbál. A lányok elfutottak előle, ami nem is volt nehéz feladat, s csodák csodája, közben még vihogtak is meg szidalmazták, de valami furcsa módon. Mintha nem is sérteni, hanem tovább tüzelni akarták volna, ilyenformán: „Ím, itt van az, amit óhajtanál, amire biztosan régóta vágyakozol. Amire súlyos álmokkal és szaggatott alvással terhelte éjszakáidon gondolsz. De igyekezned kell. Igyekezzél! Igyekezz! Ha utolérsz, minden vágyad beteljesül. Busásan megtérül majd minden, de minden, amit elszalasztottál!” Jano addig szökdécselt utánunk egy tört szárnyú galamb módjában, míg a lányok rá nem untak a játéokra, vagy sietniük kellett a vízfordással. Játékba hívó hangnemük ilyenkor durvára, kellemtelenre, fenyegetőre változott: „Tűnj el, Jano, mert megmondlak az apámnak!” Ilyenkor világos volt, hogy komolyan gondolják a dolgot. Sokkal komolyabban, mint ahogy az ígéreteik szóltak. Hallani véltem, hogy Jano ilyenkor nagyon halkán, nyújtottan föl-nyűszít.

Pár pillanattal később Jano, súlyosan ziháló mellel, visszavánszorgott a bolt elé, a kispadra. A lóca kút felőli végére ereszkedett, oda, ahova a kerékpárokat szokták dönteni. Sehogyan se ment a fejembe, miért telepszik meg olyan közel. Egyáltalán — miért telepszik meg s miért nem menekül valahova nagyon messzire szenvedéseinek színteréről. Letörölhetetlen szégyenének színteréről, gondoltam akkor. Az ő szégyene lett volna az egész? Így gondoltam-

akkor? Az jutott eszembe, milyen erős lehet a várakozás, melynek eredménye egy csapásra, egyetlen pillanaton belül a megaláztatások minden percéért kárpótlást tudna nyújtani.

Az egészséges fiatalnál meg tud-e más mélyebben alázni valakit?

Egy-egy tűzvész mindig eseményszámba ment a faluban. Eleget hallottuk pólyás korunk óta az öregektől, hogy a kölykök itt meg itt fölgyújtottak egy szalmakazlat vagy egy házat, s ezért tűzre vetették őket. Ennek az egyszerű nevelői fogásnak kellett örökre elriasztania minden fiúgyereket a csábító gyufázgatástól. Mikor Janóék háza égett, a negyedik utcából is odacsődült a nép. Az első hírek ellentmondtak egymásnak. Az egyik szerint: „Jano is benn égett!” A másik szerint: „Valaki gyújtogatott!” A harmadik szerint: „Maga Jano csinálta!” — ami végül is az igazsághoz legközelebb álló feltételezésnek bizonyult, mert valóban ő aludt el, mégpedig cigarettával a kezében. Őt magát kimentették ugyan, de minden egyebet, ami a szobában volt, fölzáblt a tűz. Később az idősebbek közt gyűjtés indult, hogy a házat rendbe hozzassák. A nép adakozott, de még így is sokáig feketélltek a Jano-féle ház kieggett ablakai.

Egyetemi éveim alatt megritkultak a találkozásaink s a sakkcsatáink, melyek néha odakint a gyepen vagy egy-egy utcai kispadon teljes nyári napokat is kitöltöttek. Jano, ha megnyert egy mérkőzést, úgy tudott örvendezni, úgy ki tudta nyilvánítani örömet, mintha ő lett volna az én koromban, én pedig az övében. Későbbi találkozásaink során nem volt mit mondanunk egymásnak. Igaz, hogy Jano sok mindenfélét kérdezett, nyilván érdekelték is a dolgom, nekem azonban se kedvem, sem időm nem volt arra, hogy felelgessek. Mindig azzal odáztam el a dolgot, hogy beszélgetésekre még később is bőven lesz időnk.

Később Janót elütötte egy teherautó a tűzoltószertár melletti gyalogos átkelőhelyen. Mind a két lábát eltörte, s belső sérüléseket is okozott neki. Egy tüzetes vizsgálat után a városi kórház orvosai kijelentették, hogy csak akkor marad életben, ha hosszabb időre a kórházban tartják. Jano hallani sem akart erről. Azt mondják, azt ordította, hogy mérget akarnak lopni az ételébe, s makacsul azt hajtogatta, hogy hazamegy. Nem tagadom, hogy így lehetett, mert ismertem az észjárását, gyakorta kiszámíthatatlan reakcióit, melyek a baleset előtt sem voltak ritkák nála. Csak azt nem bírtam felfogni, miért engedték el olyan könnyen a kórházból, s még ke-

vésbé azt, hogy hazamenetele után teljesen felügyelet nélkül hagyták. A mozgásképtelenné vált Jano változatlanul a nővérel élt, aki néha orvoshoz szállította. Éspedig targoncán. Egyszer találkoztam velük, s mivel Jano nővére éppen pihenni akart, megálltak mellettem. Meg kellett állnom nekem is, annak ellenére, hogy nem is tudom, mit meg nem adtam volna érte, hogy éppen akkor ne kelljen velük találkoznom.

Jano olyan beszédes kedvében volt, amilyennek évek óta nem láttam. Nem sírt, talán csak azért nem, mert nem volt ereje hozzá, vagy nem akarta, hogy a róla alkotott képem megváltozzék. Arról beszélt, hogy milyen nagyon megviseli őt ez a targoncás utazgatás, a mi falusi doktoraink mégsem küldenek érte mentőkoszt, jóllehet egy másik asszonynak, aki szintén a mi utcánkban él — aki takarít az orvoséknál, s olykor még egy-egy tyúkot is visz nekik — mindig adnak mentőt, ahányszor csak óhajtja. Amellett a nő teljesen egészséges, éppen csak nem szeret otthon dolgozni.

Ha nem tudtam volna ugyanezt magam is, fogalmam sincs, vajon hittem-e volna neki. De úgy volt, ahogyan Jano beszélte. Bólintottam, mintha mentőgetni szerettem volna magamat, s föltenni a kérdést: „Ugyan mit tehetnék én az adott helyzetben?”

Mintha csak sejtette volna, mire gondolok, Jano üdvözlésül megszorította a kezemet, s fejét elfordítva így szólt: „Ne írjál szépeket, míg csúfságok is megesnek.” Kevés emberrel találkoztam, aki egyetlen mondatba jobban bele tudta volna sűríteni önmagát.

Bólintottam, abban a meggyőződésemben, hogy állni fogom a szavamot. Mi több, meg is próbálkoztam vele. S az eredmény? A csúfságok száma bizony nem lett kevesebb általam. Mindig legalább egy lépéssel mögöttük maradtam. Amit szerettem volna a szavaimmal megjobbítani, ez egy fél lépéssel mindig előttem iszkolt, s közben mintha egyre csak nőtt, növekedett volna. Mintha ezt mondotta volna nekem: „Próbálkozzál csak. Ha sikerül, többszörös hasznot hajt.”

Nem sokkal az említett utolsó találkozás után Jano örökre elszenderült. Pár hónap múlva, teljesen váratlanul, nővére is elhalálozott. Házuk, melynek ablakait belülről bedeszkázták, most üresen áll. Máig sem akadt vevő, aki hajlandó lett volna megvásárolni. A ház vedlik, s egyre határozottabban szaporítja a csúf dolgok hosszú sorát.

Írni nem fogok róla, sem a csúf dolgok szaporítására és kiegészítésére nem vállalkozom. Azért sem, mert a kispadokon s a fű-

ben, végig az utcákon, sakkozgató fiúkat látok. Ők ilyenkor Jano és én vagyok, de még valami sokkal több is. Valami más, amibe nem kell beleütnöm az orromat.

KONCSOL László fordítása